

El mosquit (*Culex*) (ALDC, VII, 1531. El mosquit)

El *mosquit* és un ‘insecte de cos cilíndric, cames llargues i fines, ales transparents, cap amb dues antenes, i una trompa llarga i prima proveïda, en les femelles, d'òrgans punxants amb què travessen la pell dels fruits i dels animals per xuclar-ne el suc o la sang; gènere *Culex* i altres’.

Comentaré primerament els der. del llat. SCINIPHES i CULEX per passar després als mots de formació romànica (*moixall*, *rantell*, *marfull*, *rinxola*). En cat. ant. es troba *cinife* (una sola doc. dins *Costums de Tortosa*, s. XIII), pres del llat. SCINIPHES ‘arna, corc’, manllevat al gr. SKNIPES; es tracta d'un cultisme, com en cast., però que en port. ha rebut un tractament semipopular, *sinfano*, com en l'arag. d'Echo (*cinite*, amb canvi d'accent i de consonant).

CULEX (var. CULIX) era el nom llat. del mosquit; el seu der. dim. *CULICINUS (ja en llat. hi havia dim. com *culiculus*, *culicellus*), creiem, amb Ascoli, Wartburg i García de Diego, que és l'origen de *coi*, *coín* 134, 139, a través probablement de **colzin* > **cozin* i pèrdua de la [-z]- intervocàlica (com VĪCĪNU > *vezi* > *vei*), que es troba en el ross. *cosi* 3, 6, manlleu al fr. *cousin* ‘cosí’, homonimització amb l'anterior *coucín* (< *CULICINUS); var. *escoi* 132, amb aglutinació del segment *es-*; *cuïc* 69, *cuic* 69 i, més encara, *uït* 127, s'haurien modificat a causa de l'onomatopeia de la picada sorollosa de l'insecte.

El ross. *moixal* 1, 2 és pres de l'oc. *moissal*, adaptat en *moixall*, amb [I] > [ʎ] per atracció del suf. *-all* (< -ACULU) o, simplement, per assimilació a la palatal.

Moscard era força estès en l'època medieval (Eiximenis, B. Metge), però avui s'ha arrecerat a les Balears; s'ha format sobre *mosca* (< MŪSCA) amb el suf. augmentatiu despectiu *-ard* (< germ. HARD) en forma masculina (com passa en l'oc.), quan en aquests casos el que és habitual és l'ús del *f.* (*mosca* → *moscarda*, *oliva* → *olivarda*, etc.).

Mosquit és el lexema més estès; evidentment és un der. de *mosca*, documentat al s. XV, però el suf. *-it* planteja un problema, que s'ha intentat resoldre per diverses vies, però no s'ha arribat a una explicació definitiva: 1) procedència cast. (← *mosquito*, ja en Vicent Ferrer), on el suf. dim. *-ito* és corrent; 2) analogia de *mosca/mosquit* amb la parella *cabra/cabrit*; 3) evolució interna, car el mot coneix doc. ant. i tenim el *mosquit* gascó i el [moʃk'it] friülà. El *mosquito* meridional i fronterer actual (87, 94, 139, 190, var. *moixquito* 189) és imputable a l'adstrat cast. (murcianomanxec) o arag. Cal esmentar la var. fonètica *moixquit* 186, sembla que arabitzant; les perifràstiques *mosquit trompeter* 44, *mosquit picador* 149, al·lusives a l'habilitat “musical” o d'aplicació del fibló; els dim. *mosquí* 48, 97 (< -INU) i *mosquill* 7, 11 (< -ICULU), que, atesa la seva àrea ross., podria ser una extensió de l'oc. *mosquilh*; el doble dim. *mosquitet* 155, 170; *mostic* 3, 10, gal·licisme que en ross.

fa la competència a *moixall* i *mosquit*, gràcies a l'escola i als mitjans de comunicació: en fr. es documenta al s. XVII, aplicat al mosquit de països tropicals i estès després a un valor general; formalment podria obeir a una metàtesi o potser a una homonimització amb *tique* ‘paparra’ (DHLF). *Rantell*, documentat des del s. XVI (O. Pou, 1575: “mosquits o rantells”), amb profusió de var., ha estat objecte de diverses interpretacions etimològiques: de les sis intuïdes per Coromines, n'hi ha una que, per mi, resulta força versemblant, un der. de RICINU ‘rènc’, RICINELLU > *RINICELLU (per metàtesi) > *renezell > *renzell > *rendell*, *randell* 16, 21-23, 26, 28, 29, 34, *rantell*, *rantella* 168; partim, fonèticament, de la freqüència del dim. i de l'intercanvi [z] = [d], [t], a més, semànticament, de la interferència ‘rènc’ → ‘mosquit’ units pel fet de ‘xuclar la sang’ (veg. per a aquest canvi SCINIPHES ‘arna, corc’ → cast. *cinife* ‘mosquit’, CULICE ‘mosquit’ → gall. *couza* ‘arna’, *mosquito* → fr. *moustique* per influència de *tique* ‘paparra’). Var.: *randilla* 63, 145/*rendilla* 148, per canvi de suf. dim. i, a partir d'aquí, per homonimització formal, *rondalla* 179; *rampell* 46, 47, per atracció paronímica de *rampell* ‘accés sobtat de dolor’ més que de *ran-pell* (var. *rampei* 47, per vacil·lació [ʎ]/[j] en zona ioditzant); *rampelleta* 158, amb dim.; *tarrantella* 164.

Marfull 117, 120, documentat tardanament (s. XIX), té un origen fosc; Coromines creu que podria derivar del compost *mord-fui* (< MORDE + FUGE ‘pica [mossega] i fuig’), una proposta no gaire creïble; podria pensar-se, en canvi, en una relació amb la planta dita *marfull/marfui*, com passava amb el llat. *culex* ‘mosquit’ i ‘planta’, però és obscura la seva motivació.

Són mots d'àrea puntual l'alg. *tintula* (pron. [t'intura] 85), pres del sard (< llat. ZINZALA) (*DES*); *rinxola* 37 que sembla d'origen onomatopeic, modificat amb *grinxola* 32; *monja* 81 (< MONĪCA), que si fos la que ‘vola silenciosament i xucla la sang’, deuria la seva motivació a l'actitud simuladora, de gata maula, com d'una monja o beata.

Per a una ampliació dels comentaris relatius al cat., veg. Veny, 1997, i per als relatius als noms romànics, veg. Veny/Saramago, 2001.

En la distribució areal dels significants, *mosquit* s'emporta la tallada del lleó; l'arcaic *moscard* ha estat drenat a les Balears; *rantell* ocupa el cat. central amb probable projecció en alguns parlars val. (*rantilla*); el ross. *moixall* és tributari de l'oc. *moissal*, com l'alg. *tintula* ho és del sard; *coi(n)* sembla una bella relíquia del llat. *CULICINUS conservada en el Matarranya.

Són mots normatius *mosquit*, *moscard*, des del DOrt, 1917; *cuïc*, *rantell* i *marfull*, des del DG₁, 1932.